

Művészetterápia a börtönökben Egy európai uniós pályázat szakmai tapasztalati a Szegeden

A Szegedi Fegyház és Börtön a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetek közül először vett részt az Európai Unió „Egész életen át tartó tanulás” pályázati programjában. Az alábbiakban a pályázat lebonyolítása kapcsán szerzett büntetés-végrehajtási szakmai, valamint pályázattechnikai tapasztalatainkat osztjuk meg az Börtönügyi Szemle olvasóközönségével.¹

1. A pályázati formáról általában

2007-től az „Egész életen át tartó tanulás” program keretei között összevontan, megújult formában folytatódott az Európai Unió oktatást támogató Socrates és a szakképzést támogató Leonardo da Vinci programja. Az „Egész életen át tartó tanulás” program a gyerekkortól az időskorig teljes mértékben lefedi az élet-hosszig való tanulást. A négy szektorális alprogram közül a Comenius a közoktatást, az Erasmus a felsőoktatást, a Leonardo a szakmai képzést, a Grundtvig pedig a felnőttoktatást támogatja. Ezeket a szektorális programcsomagokat egészítik ki azok a transzverzális programok, amelyek több területhez is kötődnek. A Grundtvig alprogram² célja, hogy európai együttműködési tevékenységek révén elősegítse a felnőttoktatás európai dimenziójának kialakulását. A felnőttoktatás minőségének és hozzáférhetőségének javítása által a Grundtvig hozzájárul ahhoz, hogy a felnőtt tanuló teljes értékű, aktív tagja lehessen a társadalomnak, bővüljenek a más kultúrákról szóló ismeretei, életminősége és munkaerő-piaci esélyei javuljanak. A program értelmezésében felnőttnek számítanak a 25 év feletti személyek, valamint azok a 16-24 éves fiatalok, akik nem részesülnek közép- vagy felsőfokú képzésben. A Grundtvig elsősorban a szakmától független, általános ismeretek oktatását tűzi ki céljául. A programban részt vevő országok: az Európai Unió 27 tagállama, az EU-hoz társult ország (Törökország) és a 3 EFTA-ország (Izland, Liechtenstein, Norvégia).³

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát a romániai aradi börtön kereste meg abból a célból, hogy egy EU-s projekt megvalósításához partnerekre találjon Magyarországon.⁴ A BVOP tájékoztatását követően intézetünk elfogadta a megkeresést és részt vett az Európai Unió Bizottságának „Egész életen át tartó tanulás” program keretében a Grundtvig pályázati programban úgy, hogy az alábbi partnerekkel benyújtotta a „Művészetterápia a börtönökben” című pályázatát.⁵ A pályázaton az aradi Maximális Biztonságú

¹ A pályázat időtartama 2010 szeptemberétől 2012 szeptember 30-áig tartott.

² Hivatalos megnevezése: Lifelong Learning Programme, Grundtvig Learning Partnerships
³ <http://ec.europa.eu/lfp>, 2012. 08. 14.; <http://www.tka.hu>, 2012. 08. 10.

⁴ Az aradi börtön hivatalos neve a pályázat benyújtásakor Aradi Maximális Biztonságú Börtön (Penitenciarul cu Regim de Maximă Siguranță Arad) volt, mely 2011-ben Aradi Börtön-re (Penitenciarul Arad) változott. Lásd: <http://www.anp-just.ro/>, 2012. 07. 20.

⁵ A pályázat hivatalos neve angolul: „Art therapy in the penitentiaries”

Börtön, (Penitenciarul cu Regim de Maximă Siguranță Arad), az aradi Sabin Drăgoi Művészeti Líceum (Liceul de Artă Sabin Drăgoi Arad), az Olaszország északi részén található veronai Kerületi Börtön (Casa Circondariale di Verona Montorio Direziona) és a szlovéniai Radečeben található Fiatalokorúak Zárt Nevelőintézete (Prevgojni dom Radeče) vettek részt. A pályázat koordinátora az aradi börtön volt.

A Szegei Fegyház és Börtön „Művészetterápia a börtönökben” című pályázata elsősorban a büntetés-végrehajtási intézetekben tevékenykedő felnőttek nevelésével foglalkozó személyekről (nevelőkről, szociális munkát végzőkről) szólt. Céljai között szerepelt azoknak a módszereknek és foglalkoztatási módoknak a felkutatása, melyeket a partnerségbe bevont intézetek, intézmények a művészetterápiával alkalmazhatnak, interdiszciplináris csoportok létrehozása (társadalmi-szociális reintegrációt segítő szakemberek révén), valamint a már jól kialakult munkamódszerek és gyakorlatok kicserélése, illetve tapasztalatcsere az Európában hasonló tevékenységet folytató szervezetek és intézmények között.

A pályázati tevékenység során a partnerek arra törekedtek, hogy a szakoktatási intézmény segítségével – esetünkben az aradi Sabin Drăgoi Művészeti Líceum közreműködésével – a művészetterápiával történő oktatást beemeljék az intézetek fogvatartásában lévő személyek oktatásába, képzésébe. A pályázat elsődleges célja volt, hogy olyan szakemberek képzéséhez járuljon hozzá, akik képesek lesznek az intézetekben a művészetterápia eredményeit felhasználni és oktatni, ezzel elősegítve a fogvatartottak iskolarendszerű oktatása mellett a szakkörök és foglalkozások munkáját. A pályázat másodlagos célja pedig az volt, hogy a nehezen kezelhető fogvatartotti csoportok, a speciális nevelési igényű fogvatartotti csoportok, a fogvatartottak informális csoportjainak „erős embereit” bevonja a nevelésbe, a végrehajtásban való együttműködésre. Ezért a pályázat implicit módon hozzájárulhatott az intézeti rend és biztonság növeléséhez, továbbá a rendkívüli események elkerüléséhez is.

2. A pályázatban részt vevő partnerek bemutatása

A pályázatban részt vevő partnerek bemutatását csupán röviden, lényegre töreően tesszük meg, mert szándékunkban áll jelen folyóirat hasábjain egy zárólag a büntetés-végrehajtási szakmai tapasztalatokat önállóan bemutató tanulmányt is közreadni.

Az aradi börtön Románia észak-nyugati részén található. Az 1 600 fő befogadóképességű intézetben 2012 júliusában közel 1 200 fő töltötte szabadságvesztés-büntetését. A büntetés-végrehajtási intézet 5 évtől életfogytig tartó szabadságvesztéseket hajt végre. A fogvatartotti állomány a legkülönbözőbb szociális, kulturális és etnikai összetételű, sokan közülük hátrányos helyzetű szociális háttérrel rendelkeznek. A börtönben fogva tartott elítéltek a köztörvényes elkövetői csoportokból, valamint – az országhatár közelsége miatt – más, speciális elkövetői csoportokból kerülnek ki, úgy mint: illegális határátlépők, drogfutárok, embercsempészek, szervkereskedők stb. A fenti fogvatartotti

kör sajátos klasszifikációt kíván meg az intézettől. Elmondható még, hogy a fogvatartottak közül sokan egészségügyi, mentális és viselkedési/beilleszkedési problémákkal küszködnek, 25% fölött van azoknak az aránya, akik diagnosztizált pszichiátriai esetek és pszichológiai/pszichiátriai megfigyelés alatt állnak. Az aradi börtön rendelkezik már európai uniós pályázati tapasztalattal: az intézet a 2007-2009. években a „Az én esélyem a szabadságra” című PHARE-program országos koordinátora volt Romániában.

Az aradi Sabin Drăgoi Művészeti Líceum egy szakoktatási intézmény, ahol 2012-ben 957 tanuló folytatta tanulmányait, tantestülete 149 főt számlál. Az intézmény három oktatási szinttel működik: elemi, gimnáziumi és líceumi tagozattal. Az aradi Sabin Drăgoi Művészeti Líceum az egyetlen ilyen művészeti profillal rendelkező líceum Arad megyében, ahol a jövő művészeit nevelik és oktatják, olyan szakirányokon, mint a szobrászat, kisplasztika, zene, színházművészet. A líceum a legrégebbi múlttal rendelkező művészetoktatási intézmény Nyugat-Romániában; számottevő EU-s pályázati tevékenységet fejt ki, nyertes pályázatainak a száma eléri a húszat. Jelen pályázat lebonyolítása alatt más EU-s pályázati forrásainak az összértéke meghaladta a 60 000 eurót. A Művészeti Líceum a művészetek specialistájaként vett részt a pályázat lebonyolításában, létrehozta az alkotó tanárok csoportját, elvégezte a képzéseket, és kiképezte a művészeteket oktató büntetés-végrehajtási szakembereket, a nevelőket.⁶

Az olaszországi partner egy észak-olasz büntetés-végrehajtási intézetet volt, mely Verona városában működik. A veronai börtön a hazai viszonylatokat figyelembe véve is zsúfoltnak számít. Az intézet tényleges befogadóképessége 753 fő (663 férfi és 90 nő elítélt részére), ahol 2012-ben átlagosan több mint 900 főt (850 férfi és 73 női fogvatartottat) őriztek. A fogvatartotti állományba előzetesen letartóztatottak, nem jogerősen elítéltek és jogerős elítéltek – maximum 5 évig terjedő szabadságvesztés büntetéssel – tartoznak. A fogvatartottak különböző geográfiai és kulturális háttérrel rendelkeznek, több mint 60 különböző állam polgárai, a külföldi elkövetők a veronai börtön összlétszámának a 70-75%-át teszik ki. Megjegyzendő, hogy ez a bábeli jelenség a mindennapokban komoly szakmai kihívást jelent a kezelő személyzet számára. A börtön egy külön részlegében, a többi fogvatartotttól elkülönítve vannak elhelyezve, a különös biztonságot igénylő fogvatartottak (az ügyészségekkel együttműködő személyek és a szexuális bűncselekmények elkövetői). A bánásmód területén legtöbb problémát és kihívást a kábítószerrel összefüggésben elítélt fogvatartottak jelentik. Ezek az elítéltek főleg az Európán kívüli területekről származnak, többségükben észak-afrikai és ázsiai államok polgárai, akik közül jó néhányan a börtönben is komoly befolyással bírnak, már ami a kábítószerkehez való hozzáférést illeti.⁷

⁶ Az intézmény nem működött önálló, hivatalos honlapot. <http://www.facebook.com/pages/Liceul-de-Arta-Sabin-Dragoi/189526764399355>, 2012. 08. 29.

⁷ <http://www.polizia-penitenziaria.it/dap.asp>, 2012. 07. 10.

A 2011. márciusi olaszországi szakmai találkozón az intézetek delegációit fogadta Verona város polgármestere is.⁸

A nyertes pályázatban a radecei Fiatalkorúak Zárt Nevelőintézete volt a szlovén partner, amely a Szlovén Köztársaság büntetés-végrehajtási rendszerébe tartozik. Az intézet 70 kilométerre található Ljubljánától, az ország fővárosától, Radeče városban. A radecei intézet hajtja végre a fiatalok és fiatal felnőtt elkövetők 1 évtől 3 évig terjedő nevelői célú szabadságelvonását Szlovéniában. A végrehajtás nagy része az oktatási programok (elemi oktatás, gimnázium, szakmunkásképzés) köré van strukturálva. Mindezen tevékenységek egy szakemberekből álló gárda irányítása alatt zajlanak, amely munkaközösségeként működik. A fiatalokkal való foglalkozásokat úgy alakították ki, hogy azokkal elsősorban a személyiséget és a kreativitást fejlesszék.⁹

A pályázatban részt vevő partnerek mellett az olvasónak nem kell részletelesen bemutatnunk a 127 éves Szegedi Fegyház és Börtönt. Röviden csak azt említjük meg, hogy Magyarországon a hosszú időre ítélt büntetés-végrehajtásában nagy tapasztalatra tett szert intézetünk. A börtön létesítésének kezdete óta büntetés-végrehajtási feladatokat lát el.¹⁰ A fogvatartotti létszám 2012 augusztusában 1 650 fő körül mozgott. A Magyarországon életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt meghatározó többsége a Szegedi Fegyház és Börtön I. számú,

⁸ A fénykép első sorában jobbról balra: Mircea Goina (félíg takarásban), az Aradi Börtön igazgatója; Pieralfonso Fratta Pasini, Verona város polgármestere; Danijela Mrhar-Prelić, a szlovéniai Igi női börtön igazgatója; dr. Margherita Forestan, hivatalnok; dr. Kiszely Pál bv. dandártábornok, főtanácsos, a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnoka; dr. Giuseppina Pedà, a Veronai Börtön nevelője, dr. Stefano Bertacco, önkormányzati képviselő és dr. Chiara Ghgetti, Verona Város Polgármesteri Hivatalának hivatalvezetője.

⁹ http://www.mpju.gov.si/si/o_ministrstvu/ursiks_organ_v_sestavi/o_ursiks/organiziranost/, 2012. 08. 10.

¹⁰ A Szegedi Királyi Kerületi Börtön 1885. január 1-jén kezdte meg működését. Lásd: TÖRÖKFALVI TÖRÖK KÁLMÁN: *Emlékirat a szegedi királyi kerületi börtön és kir. törvényszéki fogházakról*. Engel, Szeged, 1886. 13. o.

Mars téri objektumában tölti büntetését,¹¹ akárcsak az a 20 fő, akiket a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt a bíróság.¹² A II. számú objektumban az előzetesen letartóztatottak vannak elhelyezve, a III. számú, nagyfai objektumban pedig a fogház és börtön fokozatú, viszonylag rövidebb ítélettel rendelkező személyek töltik büntetésüket.

A Szegedi Fogház és Börtönben a fogvatartottak művészeti tevékenységének (festészet, grafika, kézműves alkotások) – mondhatni – évszázados hagyománya van. Hosszan lehetne sorolni azoknak a tárgyakkal a sorát, melyeket az elítéltek a rendelkezésükre álló anyagokból – kezdetben főleg kenyérbéلبől és fadarabkákból – készítettek. A szegedi várbörtönben – mely de facto a Szegedi Fogház és Börtön elődjének is tekinthető – egy elítélt vérral rajzolt és megfestett kártyát is készített, melyet a nagyközönség először „Az alvilágnak nincs romantikája” című, a Somogy Megyei Múzeum által rendezett kiállításon tekinthetett meg 2003 decemberében.¹³ 2005 januárjában nyílt az a kiállítás, melyet a szegedi Csillagbörtön 120 éves fennállása kapcsán rendeztek meg a szegedi Móra Ferenc Múzeumban, ahol a látogatók a vérral festett kártyák mellett sok más érdekes, a fogvatartottak által zárkán készített, képzőművészeti szempontból is értékelhető alkotásával ismerkedhettek meg.¹⁴

Hogyha röviden tovább folytatjuk a történeti szempontú kitekintést, elmondhatjuk, hogy a Csillagbörtön elítélteinek alkotásairól a Parlamentben is szót ejtettek. A múlt század elején az egyik parlamenti felszólalásban az alábbiak hangzottak el: „Ezenkívül az volna a tiszteletteljes kérésem, hogy kivételes esetekben a felügyelő hatóság hozzájárulásával szellemi és művészeti téren is lehessen foglalkoztatni azokat, akik dologházi őrizet alá kerültek. Legyen szabad erre nézve a mélyen t. Képviselőháznak figyelmébe ajánlanom, hogy például Szegeden a Csillagbörtönben voltak olyan hosszabb szabadságvesztés-büntetésre ítélt foglyok, akiknek művészi hajlamossága ott tűnt ki. Egyes elítéltek épen e nevelő hatású foglalkoztatás mellett művészi hajlamosságokat árultak el. Ma is ott van a szegedi Csillagbörtön irodájában egy olyan művészi értékű óramű, amely az illető fogolynak találékonyságát és művészi hajlandóságát kellőképp mutatja. Tudunk eseteket, hogy hosszabb szabadságvesztés-büntetésre ítélt foglyok közül egyesek festőművészi és szobrászművészi hajlamosságokat mutattak. Ezeknek ápolása, azt hiszem, elsőrendű feladat. Kívánatosnak tartom tehát a törvényben gondoskodni arról, hogyha a felügyelő hatóság ilyent észlel, az illető szigorított dologházba vétetteknek ne

¹¹ A BVOP Központi Szállítási és Nyilvántartási Főosztály adatai alapján 257 fő (2012. augusztus 22-ei adat; ez a szám 2012 májusában 236 volt) életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt tölti büntetését, melyből a Szegedi Fogház és Börtönben 184 fő elítélt van elhelyezve.

¹² A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi. IV. törvény 47/A. § (1) bekezdés. A továbbiakban: TÉSZ.

¹³ <http://www.smmi.hu/alvilag/alvilag.htm>

¹⁴ CSAFÓ JÓZSEF: *Börtöntörténeti kiállítás a szegedi Móra Ferenc Múzeumban. Jogtörténeti Szemle*, 2005. 1. szám. 67-68. o.; Lásd még: <http://majt.elte.hu/Tanszekek/Majt/TanszekiKiadvanyok/doc/JSZ200501.pdf>; http://www.museum.hu/k/120_eves_a_Csillagborton_-_Bortontortenet_i_kiallitas

csak fizikai munkára való fogása történhessék meg, hanem ez a művészi hajlamosság is arra feljogosítsa a felügyelő bizottságot, hogy ilyen módon, művészi téren is foglalkoztassa őket.”¹⁵

A fenti mondatok Gál Jenő képviselőtől, az Országgyűlés Képviselőházának 102. ülésén hangzottak el 1927. december 13-án, mely napon a Képviselőház a „büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló törvényjavaslatot” tárgyalta.¹⁶ Ezzel az idézettel elsősorban csak azt szerettük volna kiemelni, hogy közel száz évvel ezelőtt napirenden volt a törvényhozás különböző szintjein az elítéltekkel való bánásmód kérdéseinek a megvitatása, akárcsak az értelmes és hasznos elítélt-foglalkoztatási módok megtárgyalása is. Másrészt pedig ez a kiragadott képviselőházi felszólalás annak is ékes bizonyítéka, hogy a szegedi Csillagbörtönben akkor is hosszú időre ítélték töltötték büntetésüket. Az intézet akkori igazgatója, dr. Csiky Jenő és a személyi állomány tagjai minden bizonnyal igyekeztek a legjobb szakmai tudásukkal eleget tenni annak a büntetés-végrehajtási kihívásnak, amivel a hosszú ideig tartó büntetések végrehajtása jár.

3. A büntetés-végrehajtási szakmai szempontok érvényesülése a projektben

A szabadság megvonása nevelési szinkópákat és zavart személyiségképet szülhet, ezért a nevelés fontos szerepet tölt be ezeknek a negatív hatásoknak a csökkentésére, továbbá hozzájárul a belső „felborult” rend ellensúlyozására, ami a szabadságmegvonás miatt alakul ki. Ezért a büntetés-végrehajtási nevelés egyik legfontosabb tevékenysége, melyet a mindennapok során kifejti: a fogvatartáshoz való alkalmazkodás, továbbá a szabadulásra való felkészítés, a társadalomba való visszavezetés/reintegrálás folyamatának elősegítése.

Jelen pályázat alapötlete az aradi börtön Nevelési és Pszichológiai Osztálya statisztikai adatainak elemzése kapcsán született, mely adatok relevanciája szerint az aradi börtönben szabadságvesztés-büntetésüket töltők összlétszámának több mint harmada – a büntetés-végrehajtási nevelés szempontjából is – deviáns magatartásúnak tekinthető, mely fogvatartotti populáció a szokásosnál is több odafigyelést, nagyobb hozzáértést, speciális nevelői munkát igényel. Ezek a börtönlakók gyakran vesznek részt fogvatartotti programokon, így művészeti, irodalmi, valamint ismeretterjesztő jellegű foglalkozásokon is. A fogvatartottak integrálása és a börtönártalmak csökkentése érdekében úgy gondolták a szakemberek, hogy növelni kell a sajátos nevelési igényeket kielégítő szaktudást azon személyek vonatkozásában, akik ebben a szociális, reintegrációs munkában részt vesznek, vagyis a nevelő személyzetet e tekintetben is képezni kell.

¹⁵ [Az] Országgyűlés Képviselőházának Naplója, 1927. VII. kötet. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, 1927. 278. o.

¹⁶ A szegedi büntetés-végrehajtás történetét bemutató készülő kiadványunk szerkesztése során behatóan tanulmányoztunk minden olyan forrást, melyekben intézetünkkel kapcsolatosan használható adat szerepelhet. Lásd: A szegedi büntetés-végrehajtás múltja és jelene. (Szerk. Nagy István.) Szeged, Szegedi Fegyház és Börtön, 2011. 66 o. Kézirat.

Ezért a pályázat arra tett javaslatot, kísérletet, hogy hozzunk létre az érintett nevelőkből egy munkacsoportot, és ők részesüljenek speciális képzésben. Javaslatot tettünk arra is, hogy a művészetterápia legyen beemelve a partnerintézetek nevelési tevékenységébe. Úgy gondoltuk, hogy a projekt megvalósítása hozzájárulhat a fogvatartottak és a végrehajtó személyzet közötti kommunikáció javításához, hogy a fogvatartottak tevékeny bevonása a végrehajtás folyamatába csökkenheti az antiszociális viselkedésmódokat. Olyan készségeknek és kompetenciáknak az „előhívására” tettünk kísérletet, amelyek az önbecsülést és értékvalasztást növelik az elítéltek körében.

A fogvatartottak körében tapasztalható pszicho-szociális sajátosságok, a szociális szerepek csökkenése, a személyes igények és az ezek magvalósíthatósága közötti ellentmondás (konfliktus), a pszichológiai zavarok állandó jelenléte, megjelenése a viselkedésben és ezek erőszakos cselekményekben való kifejezése; mindezek generálják a fogvatartott viselkedésének megváltozását. A börtön közege a hihetetlenül erős szubkultúrájával képes megváltoztatni a fogvatartott személyiségét, főleg azokra van nagy hatással, akik első büntetésüket töltik. Ez a ráhatás „a speciális börtönbeli értékek” iránti alkalmazkodáshoz vezethet, a büntetésüket töltőknél tipikus visszaeső-típusú elkövetővé válás alakulhat ki. Innentől kezdve jelennek meg a szabadulás utáni alkalmazkodási nehézségek, munkahelyi, szociális és családi problémák; sokan a szabadultak közül rövid időn belül visszakerülnek a börtönbe.

Mindazért tehát, hogy a szabadságelvonással járó, azonnal és folyamatosan jelentkező stresszhelyzetek és traumás hatások csökkentését és semlegesítését elérjük, az érintettek részére támogató programokra, pszichológiai és szociális segítségre van szükség. Egy ilyen program lehet a művészetterápia, mely lehetővé teszi a bezárt közegből való kikapcsolást (kikapcsolódást, elvonatkoztatást), a művészetekkel való azonosulás és a kreativitás kibontakoztatása, az abban való aktív részvétel révén. Ez a megállapítás azon alapszik, hogy a művészeti alkotás az alkalmazkodási készséget fejleszti, a fizikai és a pszichikai és állapotot javítja, az agresszió és a frusztráció forrásait kiiktathatja. Segíti a börtön személyzetével való jobb kapcsolatok kialakítását, és erősíti az önbecsülést. Az így létrehozott alkotások alkalmasak lehetnek arra, hogy a civil társadalom, a börtönön kívüli közösségek érzékenyebbé váljanak a fogvatartotti státusszal kapcsolatban felmerülő problémákra, azért mert – ami intézetünk esetében is hatványozottan érvényes – a hosszú időre ítélt fogvatartottak, különösen a TÉSZ-re ítélték, nem élhetnek a resztoratív igazságszolgáltatás adta lehetőségekkel.¹⁷

Művészetterápiás tevékenységek valamilyen formában már folytak a pályázatban részt vevő partnerintézetekben, de elmondható, hogy az állomány nem volt kellőképpen felkészítve a különböző művészeti ismeretek tekintetében, az oktatáshoz szükséges készségekkel pedig még nem rendelkeztek. Kö-

¹⁷ A resztoratív (helyreállító) igazságszolgáltatás központi kérdése és legfőbb célja az áldozatok kártalanítása, az áldozat és az elkövető megbékélése. Lásd: <http://jesz.ajk.elte.hu/vigh14.html>, 2012. 07. 10.

vetkezésképp igényként merült fel, hogy a börtön személyzete a művészetek területén jártasabb személyekkel aktív kapcsolatokat létesítsen, hogy megismerjen más bevált gyakorlatokat és bánásmódokat az európai börtönökből, ahol ezek a tevékenységek az önkéntesek bevonásával megvalósulnak, vagy együttműködési megállapodások alapján a helyi civil közösséggel együttműködésben realizálódnak. Szükség volt tapasztalatok gyűjtésére, hogy a jövőben megvalósítandó programokban részt vehessünk.

A pályázat segített a részt vevő feleknek a felnőttek oktatásában, különösen a fogvatartottak oktatásában. A feltárt és alkalmazott európai gyakorlatot tapasztalatcserékkel adjuk tovább, a művészetterápia területén új módszerek kidolgozásával, a civil közösségek bevonásával valósítjuk meg. A partnerség, a pályázat során történő együttműködés az előfeltételeit teremtette meg egy későbbi stratégiai együttműködésnek, melyben az oktatási intézmények, a büntetés-végrehajtási intézetek, valamint a helyi közösségek közötti modell működőképes lehet más európai országok számára is.

A kidolgozott metódusokkal a részt vevő felek kísérletet tehetnek európai módszerek kialakítására, tapasztalatcserék lebonyolítására, új művészetterápiás módszerek kidolgozására; megtanulhatnak hátrányos helyzetű csoportokkal foglalkozni, gazdagíthatják az oktatási intézmények és a börtönök nevelési ismereteit. A művészetterápia által alkalmazott módszerek és megoldások, valamint ezeknek a technikáknak az egységesítése európai szinten lehetővé tenné egy egységes beavatkozási (kezelési) módszer standardizálását, még akkor is, ha tudjuk, hogy a technikák alkalmazása bizonyos fokú kreativitás meglétét feltételezi. Ezen módszer egyértelmű szellemi hozadéka, eredménye az lesz, hogy a közösség a fogvatartottak stigmatizálásával kapcsolatos nézeteit átgondolja, és átértékeli. A közösségi haszna pedig az új alkotások megszületése lesz.

4. A pályázat speciális célkitűzései

Az általánosságban kinyilvánított szándékokon, elképzeléseken túl a pályázat a következő speciális célkitűzéseket fogalmazta meg:

1. Kompetenciák és készségek fejlesztése, melyeket a művészetek általi oktatásban a reintegrációt segítő személy (a nevelő) alkalmazhat;
2. Az alkotók interdiszciplináris csoportjainak kialakítása; speciális, adaptív csoportok kialakítása és művészetterapeuták képzése;
3. Azoknak az előfeltételeknek és stratégiáknak a megteremtése, melyek alapján az együttműködésben részt vevő börtönök európai modellek alapján együtt tudnak működni.

Minden EU-s pályázat részét képezi azoknak a várt eredményeknek a felsorolása, melyeknek a projekt lebonyolítása után, vagy már aközben jelentkeznie kell. Pályázatunk esetében a várható eredmények megvalósulása mellett projekttermékek létrehozására is szerződünk, tehát ezek megvalósulása minden partner esetében szerződéses kötelezettség volt. Ezek a projekttermékek a következők: a sajátos nevelési igényű csoportokkal foglalkozó terapeuták

(oktatók, nevelők) képzésére vonatkozó oktatási segédlet (tulajdonképpen egy oktatási segédanyag, modul) elkészítése; a börtönökben a művészetterápiát alkalmazók számára egy gyakorlati útmutató összeállítása, valamint ezeket a gyakorlati fogásokat, módszereket is bemutató honlap létrehozása és meghatározott ideig tartó működtetése.¹⁸

5. Technikai tudnivalók a pályázati formával kapcsolatban, kulcsfogalmak

Pályázattechnikai szempontból az „Egész életen át tartó tanulás” program pályázatai nem tartoznak a nehezen megírható, bonyolult, sok mellékletet és kvázi felesleges adminisztrációs terhet jelentő pályázatok közé. Mivel intézetünk kiterjedt pályázati tevékenységet folytat, ezért van összehasonlítási alapunk, így kijelenthetjük, hogy példának okául egy hazai TÁMOP típusú pályázattal a Grundtvig pályázatot nem lehet és nem is szabad összehasonlítani. Ezért minden szakmabelit csak biztatni tudunk, hogy éljenek ezzel az EU-s pályázati lehetőséggel, hiszen intézetünk példáját követve már két másik hazai büntetés-végrehajtási intézet is sikeresen pályázott ebben a pályázati programban. A Budapesti Fegyház és Börtön, valamint a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön jelenleg is részese egy-egy ilyen nemzetközi projektnek.

A Szegedi Fegyház és Börtön feladata a nyertes pályázat kapcsán – a szakmai koncepció kialakítása, a partnerekkel történt egyeztetések, a kommunikációs és együttműködési elvek kidolgozása mellett – az volt, hogy a nemzeti hatóság honlapjáról letöltött pályázati űrlapot¹⁹ kitöltse és továbbítsa a Tempus Közalapítványnak. A pályázat koordinátora fogja össze a szakmai munkát, és figyel arra, hogy minden partner határidőre továbbítsa saját nemzeti hatósága számára a szakmai anyagot, magát a pályázati dokumentációt, ami – a hazai, főleg TÁMOP-pályázatokon edződött kollegáink számára: vigasztalás – nem bonyolult, végtelenül egyszerű folyamat.²⁰ A pályázattal beadandó mellékletek sora is elenyésző más EU-s pályázatokhoz képest. Figyelni kell továbbá arra, hogy a közpénzekből nyújtott támogatások átláthatóságáról szóló 2007. évi CLXXXI. törvény értelmében az intézetnek az „érintettségre vonatkozó nyilatkozatot” kell tennie (mivel közpénzt használ fel/el). A nyilatkozat csatolása nélkül a benyújtott pályázat érvénytelen, illetőleg, ha az érintettség fennáll, de a pályázó az érintettség közzétételét a fenti törvény szerint nem kezdeményezte, számára támogatás nem nyújtható.

¹⁸ A honlap már elkészült, tartalma folyamatosan frissül.

Lásd: www.arttherapyintheprisonaries.eu

¹⁹ A pályázat beadásának esedékessége minden év február hónap közepén esedékes. A pályázati űrlap letölthető: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc1208_en.htm

²⁰ Már megjelent az „Egész életen át tartó tanulás” program 2013-ra szóló pályázati felhívása. Letölthető: http://www.tpf.hu/pages/newslit/index.php?page_id=1939, 2012. 08. 21.

5.1. A nemzetközi mobilitás fogalma

A pályázat szakmai része az ún. mobilitásokon valósult meg. Nemzetközi mobilitásnak az alábbiak tekinthetők: egy mobilitás egy külföldi út, mely a partnerség keretében valósul meg. Az utazás célja lehet a partnerek egyikének felkeresése vagy egy, az „Egész életen át tartó tanulás” program (illetve annak elődprogramja) keretében támogatott projekt vagy hálózat által szervezett rendezvény meglátogatása. Csak egy személy egy külföldi útja számít egy mobilitásnak, de ugyanaz a személy több mobilitásban is részt vehet egy partnerség keretein belül. Ha egy út keretében kettő vagy annál több országot érint, és több partnert látogat meg a mobilitást teljesítő személy, utazása egy mobilitásnak számít. A mobilitásoknak nincs minimális vagy maximális időtartamuk, kivéve a diákcsereket a Comenius bilaterális együttműködések keretében. További szabály, hogy csak a külföldi utazás számítható a nemzetközi mobilitások közé. (Az országon belüli mobilitás, amennyiben az Európai Unió tengerentúli országaiba és távoli területeire²¹ irányul, szintén nemzetközi mobilitásnak számít.²²)

5.2. A pályázat disszeminációja

A fenti fogalom tulajdonképpen egy szép magyar szó mostanság divatos idegen nyelvű megfelelője: a disszemináció szétterjedést jelent. A pályázati szakzsargonban használatos fogalom alatt olyan tevékenységeket értünk, melyek célja, hogy egy projekt „tág értelemben vett eredményeit hozzáférhetővé tegyék mindazok számára, akik nem voltak résztvevői az adott projektnek, a projekt eredményeinek olyan módon történő továbbadása és hasznosítása, hogy azok beépüljenek a projektet megvalósító szervezet további munkájába, illetve jóval szélesebb körben hozzájáruljanak újabb innovációk / ötletek megszületéséhez, ösztönözve hasonló fejlesztési folyamatok elindítását.”²³

Intézetünk a disszemináció érdekében – különösen a hazai projekttalálkozók során – olyan projektprogramot állított össze, melyben hangsúlyosan szerepelt a projektnek a társadalommal való bemutatása, megismertetése. Ezért mindkét szegedi projekttalálkozó során Szeged város impozáns kiállítótereiben bemutatuk a pályázat ideje alatt készült elitélti alkotásokat.²⁴ Ezek a helyszínek olyan oktatási és kulturális intézmények voltak, ahol naponta akár több ezer hazai és külföldi diák, tanár, városlakó fordult meg, ahol önkéntelenül is „belebotlottak” a projekt plakátjaiba, valamint az intézet által kiállított tárgyakba.

²¹ Kanári szigetek, Guadeloupe, Martinique, Francia Guyana, Réunion, Azori-szigetek, Madeira

²² Grundtvig Tanulási Kapcsolatok Navigátor - A felnőttkori tanulás Európai együttműködésének útmutatója. (Szerk. Baukó Bernadett.) Budapest, Tempus Közalapítvány, 2005. 21. o. Letölthető: http://www.tpf.hu/upload/docs/grundtvig/olvasmanyok/gr_navigator_hu.pdf, 2012. 08. 15.

²³ Lásd: TÓR ÉVA: *Eredmények terjesztése a Leonardo projektekben - Útmutató*. Budapest, Tempus Közalapítvány, 2004. 8. o. Letölthető: http://www.tpf.hu/document.php?doc_name=/konyvtar/leonardo/disszem.pdf, 2012. 07. 30.

²⁴ A kiállításokról lásd bővebben a tanulmány 6. pontját, valamint hivatkozásait.

A Szegedi Fegyház és Börtön sajtója a hazai projekttalálkozókra mindkét alkalommal meghívta a médiát. A partnerek látogatását megelőzően eljuttatta a média részére a projekt tervezett programját, megjelölve benne a sajtónyilvános események helyszíneit és időpontjait, de tájékoztatta a médiát azokról az alkalmakról is, amikor munkatársaink külföldi mobilitásokon vettek részt, azokról rövid beszámolót készített, és az intézet honlapján közzétette.

Összességében elmondható, hogy az intézet projekttevékenységét a média folyamatosan figyelemmel kísérte, ami köszönhető az évtizedek során kialakult és jónak mondható médiakapcsolatainknak, de a figyelemfelkeltő címet viselő EU-s pályázati formának is.

5.3. Az arculati elemek használatának szabályai

Az arculati kézikönyv segítséget nyújt abban, hogy a pályázati tevékenység során a kiadványokon, a plakátokon vagy egyéb sajtótermékeken, amikor a pályázatról van szó, a projekt hivatalos arculati elemeit használjuk. Az Európai Bizottság Oktatás és Kultúra főigazgatóságának logója, a koordinált programok logói, valamint azok használati útmutatója az internetről letölthető.²⁵ Ez azért fontos, mert az EU-s pályázatok esetében is igaz az, hogy az arculati elemeket csak abban a formában és színben szabad felhasználni, ahogyan az a hivatalos – a fentiekben hivatkozott – helyen szerepelnek. Esetünkben az arculati elemek a pályázat elbírálása és a záró beszámoló elkészítése között megváltoztak. Kiadványainkon és a plakátokon a pályázat kiírásakor használatos arculati elemeket használtuk, de a 2012. szeptember 30-án továbbított záró beszámolónkon már az új arculati elemeket használtuk. A nemzeti hatóságok az arculati elemek használatának helyességét ellenőrizni szokták, ezért a pályázat megvalósulása során mindenképpen fontos ezen apróságokra is figyelmet fordítani.

A pályázattal kapcsolatos minden szakmai anyag és azok mellékletei megtalálhatók a jól áttekinthető, megfelelően strukturált honlapon.²⁶ Emellett a Grundtvig Tanulási Kapcsolatok Navigátor és a nemzeti hatóság, a Tempus Közalapítvány honlapja is hasznos információkat tartalmaz egy új projekt generálásához és kidolgozásához, valamint a leendő partnerek keresésében is segítséget nyújt. A Navigátor áttekintése során érdemes figyelembe venni, hogy 2005-ben készült, a benne foglalt információk egy része már idejélmúlt, de ettől eltekintve jó és hasznos segédanyagnak bizonyult.

5.4. Adminisztráció, igazolások, a beszámoló elkészítése

A nemzetközi mobilitásokat a nemzeti hatóság számára igazolni kell. Ezért a beszámoló elkészítésének megkönnyítése végett a szakmai találkozókra a tapasztalatokat, valamint a képzés anyagát minden esetben adminisztráltuk. A fogadó intézet a mobilitáson résztvevők részére részvételi igazolást bo-

²⁵ http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/graphics/identity_en.htm, 2012. 08. 21.

²⁶ http://www.tpf.hu/pages/content/index.php?page_id=622, 2012. 08. 17.

csátott ki, emellett a szakmai munkán résztvevők kitöltötték egy részvételi jegyzőkönyvet (jelenléti ívet) is, melyet minden résztvevő kézjeggyével ellátott, melyet a fogadó fél aláírásra jogosult vezetője pecséttel és aláírásával hitelesített. A fentiek mellett a mobilitások során az utazás tényét igazoló iratokat (pl. külföldi kiküldetési rendelvény) is megőriztük, akárcsak a költségek tekintetében a gépjárművek üzemanyag számláit, valamint a szállodai számlákat is. A felsoroltak a szakmai beszámoló mellékletét képezték. A nemzeti hatóság részére a pályázat szakmai beszámolója mellett azt is igazolni kell, hogy a támogatási szerződésben a vállalt számú mobilitásnak eleget tettünk-e, melyet a felsorolt mellékletek hitelt érdemlően bizonyítanak.

Az adminisztráció részét képezi az előrehaladási jelentés elkészítése, amely kb. a projekt felénél esedékes. Ez egy rövid iromány, amit a nemzeti hatóságnak azért kell megküldeni, hogy abból kitűnjön: hol tart a kedvezményezett a megvalósítás során. Az előrehaladási jelentést minden támogatott partner felhívásra, a saját nemzeti hatóságának teszi meg, amelynek időpontja partnereként nagyon eltérő lehet. Vannak olyan EU-s országok, ahol a nemzeti hatóság nem ír elő előrehaladási jelentési kötelezettséget, nagyvonalúan megbízik a támogatott intézményekben.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a nemzeti hatóság, a Tempus Közalapítvány az első perctől kezdve kiemelt figyelmet fordított intézetünkre, mert – mint említettük – a hazai bv. intézetek közül először nyertünk ilyen típusú támogatást. Elmondhatjuk, hogy az elmúlt két év során az intézmények között a kommunikáció és az együttműködés zökkenőmentes volt, a felmerült kérdéseinkre a nemzeti hatóság munkatársai készségesen, időben válaszoltak.

5.5. *Finanszírozási kérdések*

A Szegedi Fegyház és Börtön a „Művészetterápia a börtönökben” pályázaton 22 ezer eurót nyert, mely összegnek a 80%-át az intézet az európai fizetőeszköz 2010. augusztusi középárfolyamán kapta meg. A fennmaradó 20%-ot az intézet a záró beszámoló elfogadását követően kapja meg, ami azt is jelenti természetesen, hogy a mobilitásokat a rendelkezésre álló támogatási összegből úgy kellett kigazdálkodni, hogy a fennmaradó – tulajdonképpen az intézet által megelőlegezett – 20%-ot is el kellett költeni. Ez a körülmény pontos költségvetési számításokat igényelt, hiszen a támogatás megítélése és az elszámolási időszak alatti két évben a forint-euró árfolyam jelentős átalakuláson ment át.

6. A pályázat hasznosulása a Szegedi Fegyház és Börtönben, tapasztalatok

A pályázat elsődleges célja az volt, hogy szakembereink képzéséhez járuljon hozzá. Ezek a szakemberek lehetőséget kaptak arra, hogy külföldi büntetés-végrehajtási intézeteket látogassanak meg, és ott nemcsak a szigorúan vett pályázati programban leírt képzésekben vegyenek részt, hanem általánosságban megismerjék más országok büntetés-végrehajtási rendszereit. Természetesen

az elsődleges pályázati cél megvalósulására helyeztük a hangsúlyt: hogy képpé váljunk intézeteinkben a művészetterápia eredményeit felhasználni és oktatni, ezzel elősegítve a fogvatartottak oktatása mellett a szakkörök és foglalkozások munkáját. Elmondhatjuk, hogy a két év során több mint húsz nevelő kollégánk vett részt külföldi szakmai úton. Nevelő kollégáink mellett a biztonsági szakterületen dolgozó munkatársaink is lehetőséget kaptak, hogy egy-egy mobilitáson a szakmai munkába bekapcsolódhassanak. A Szegedi Fegyház és Börtönből a projekt kétéves időtartama alatt nyolc alkalommal utaztak külföldre munkatársaink. Ezeken a külföldi utakon teljesítettük a támogatási szerződésben vállalt 24 mobilitást.

A Szegedi Fegyház és Börtön tekintetében a másodlagos pályázati cél talán még hangsúlyosabban érvényesült: mégpedig az, hogy a foglalkozások során a nehezen kezelhető fogvatartotti csoportokat, a fogvatartottak informális csoportjait is „elérhessük”, megszólíthassuk, az intézet „erős embereit” sikeresebben vonjuk be a nevelésbe, a végrehajtásban való együttműködésbe. Mindezekre tekintettel úgy gondoljuk, hogy a projekt implicit módon hozzájárult az intézeti rend és biztonság növeléséhez, továbbá a rendkívüli események elkerüléséhez is, ami a Csillagbörtön emberéleteket követelő, tragédiáktól sem mentes történetét ismerve, annak mindenkorai fogvatartotti állományát figyelembe véve nem egy elhanyagolható szempont.²⁷ Meggyőződésünk, hogy a pályázat sikeresen járult hozzá a fogvatartottak beilleszkedéséhez és adaptációját támogató szakmai munkához, segítette megismerni a börtönben élők szubkultúráját és a szociális reintegráció elősegítésében is fontos szerepet játszott.

Zhao Jing Che elítélt az egyik foglalkozáson Giuseppina Pedaról, a veronai börtön nevelőjéről készített portrét. (Fotó: Schmidt Andrea – Forrás: delmagyar.hu)

²⁷ Balogh László: Tragédiák a gyár életében. In: Emlékkönyv 1951-2001. 50 éves a börtönbútor-gyár. (Szerk.: Oláh Miklós.) Szeged, Bába és Társa Kiadó, 2001. („Szegedi Csillagbörtön” – Történeti, tudományos, módszertani közlemények III.) 190-211. o.

A projekt kezdetekor a csoportos és egyéni foglalkozásokkal érintett azon fogvatartottak száma, akik vállalták az alkotó tevékenységet – akár egyénileg zárkán, akár csoportos foglalkozások keretében – elenyésző volt. Az elítéltek, többek között a rendelkezésre álló jelentős anyagi forrásoknak köszönhetően is, olyan kézműves foglalkozásokat próbálhattak ki, melyeket korábban az intézeti költségvetés szabta szűk keretek nem engedhettek meg. Ezek között említhetjük meg az üvegfestő kézműves foglalkozásokat. Üvegfestő csoport a gyógyító-nevelő csoportban és a Csillagban,²⁸ a fegyház körleten is működik. Mindenképpen eredményként könyvelhetjük el a fegyház körlet újonnan létesített kerámiázó és agyagozó helységét is. Az elítéltek részére meghirdetett képzőművészeti pályázatok során művészeti szempontból értékes és színvonalas alkotások születtek. Kezdetben alig egy tucatnyi elítélt vette a bátorságot, hogy zárkán készített alkotásával (ceruzarajz, grafika, kisplasztika, makett stb.) jelentkezzen. A legutóbbi kiállításra közel száz elítélt egyénileg több alkotással is megmérettette magát. Figyelemreméltó alkotásokkal állt elő többek között az egyik TÉSZ-re ítélt fogvatartott is, aki zárkájában fából készített méretarányos maketteket.

Intézetünk elérte azt, hogy az elítéltek alkotásait a város patinás helyszínén mutathassa be, többek között a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár kiállítóterében,²⁹ valamint a József Attila Tanulmányi és Információs Központban,³⁰ ami köztudottan a Dél-Alföld egyik legszínvonalasabb kiállítótere. Ez év októberének elején nyílt meg az az elítéltek alkotásait felvonultató kiállítás, melynek a híres szegedi Fekete Ház – a Móra Ferenc Múzeumhoz tartozó önálló intézmény – ad otthont egy olyan kiállítóterben, ahol 2006 őszén Salvador Dalí aranykorát felvonultató művészeti alkotásokat mutattak be.

²⁸ A Szegedi Fegyház és Börtön csillag alakú épületegyütteséről van szó, mely jelenleg az intézet fegyház körleteként működik. Hajdan ebben az épületben, a „C utcában” elsősorban egyszemélyes elhelyezés érvényesült, melyről intézetünk első igazgatója, Törökfalvi Török Kálmán is ír említést tesz a börtön első éves munkáját bemutató könyvében. Vö.: TÖRÖKFALVI TÖRÖK KÁLMÁN: *Emlékirat a szegedi királyi kerületi börtön és kir. törvényszéki fogházakról*. Szeged, Engel, 1886. 37. o.

²⁹ http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/bye-bye_lany_es_a_keramiaremete/2200779/, 2012. 08. 19.;
<http://szegedma.hu/hir/szeged/2011/01/muveszetterapia-az-elitelteknek-fotok.html>, 2012. 08. 30.

³⁰ http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/bety-art_eliteltek_kiallitasa_a_tik-ben/2241555/, 2012. 08. 19.;
http://vtvszeged.hu/hun/s_!news/n_allvideo/t_Vide%C3%B3anyagok/index.html?page=90, 2012. 08. 19.

A fénykép a Szegedi Fegyház és Börtön aulájában készült az első, 2011. januári projekttalálkozón.

A fentieket is figyelembe véve meggyőződésünk, hogy intézetünk a nemzetközi együttműködés során a partnerekkel együtt a disszeminációs kötelezettségének is eleget tudott tenni, a pályázat belső, intézeten belüli és külső disszeminációja egyaránt megvalósult. Erre elegendő legyen példaként azt felhozni, hogy ha a Google internetes keresőben a „művészetterápia elítéltek”, „művészetterápia Szeged”, „művészetterápia csillagbörtön”, kifejezésekre rákeresünk, akkor a Szegedi Fegyház és Börtön „Művészetterápia a börtönökben” című projektje oldalakon át a keresési eredmények első helyén szerepel.³¹

Elmondhatjuk azt is, hogy a külföldi mobilitások során legalább ilyen élénk sajtóérdeklődés követte a projektet, a projekttalálkozóról rendszerint jelentek meg tudósítások úgy az olasz,³² mint a román és romániai magyar médiában is.³³

³¹ <http://www.firstpost.com/topic/place/hungary-muveszetterapia-a-csillagbortonben-szegedenasf-video-zDyb0Qa7SaY-1274-1.html>, 2012. 08. 19.;

http://wn.com/M%C5%B1v%C3%A9szetter%C3%A1pia_a_Csillagb%C3%B6rt%C3%B6nben-Szegedenasf#/videos, 2012. 08. 20.

³² <http://www.veronaoggi.it/2011/marzo/18marzo/newsV110514.htm>, 2012. 08. 20.; http://www.larena.it/stories/Home/315223_inaugurata_la_mostra_arte_terapia_in_carcere/, 2012. 08. 20.;

³³ http://www.adevarul.ro/locale/arad/Profesorii_de_la_penitenciar_vor_fi_instruiti_cu_privire_la_metodele_de_predare_0_342565792.html, 2012. 08. 20.; http://www.nyugatijelen.com/jelenido/muveszetterapia_a_borton_falain_belul.php, 2012. 08. 20.